

бою поліпшення податкового законодавства. Нині цей Закон є базовим. У ньому визначаються принципи побудови податкової системи, платників податків, їх обов'язки і відповідальність за порушення податкового законодавства, основні види податків та інших обов'язкових платежів, що стягуються з фізичних і юридичних осіб на території України, поділ їх на загальнодержавні та місцеві [12]. Але вже і в цей закон внесено багато змін, доповнень. Крім податкових законів, існує багато різних доповнень до податкових нормативних актів, що ускладнює роботу податкових органів і їх працівників. Давно назріла необхідність розроблення податкового кодексу України, прийняття якого Верховною Радою надмірно затяглося.

III. Висновки

Таким чином, за роки самостійності в Україні створено податкову систему, яка дає змогу загалом забезпечити наповнення грошовими ресурсами доходної частини бюджету, необхідними для виконання державою закріплених за нею функцій. Водночас ця система має істотні недоліки, які обумовили значне податкове навантаження на суб'єкти господарювання, яке привело до невинновданого вимивання обігових коштів підприємств, великих втрат бюджетних ресурсів через надмірні податкові пільги. У податкове законодавство часто вносяться зміни, що робить його нестабільним і не дає можливості підприємцям визначити перспективу своєї господарської діяльності. Ці та інші недоліки, які властиві чинній податковій системі, вимагають її реформування та першим кроком якого стане ухвалення Верховною Радою податкового кодексу України, який враховує цивілізаційний досвід та національну специфіку.

Література

1. **Василик О.Д.** Податкова система України: Навч. пос. – К.: Поліграфкнига, 2004. – С. 411.
2. **Історія** народного господарства Української РСР. В 3-х томах, т. 1. – К., 1983. – С. 70.
3. **История СССР** с древнейших времен до конца XVIII века. – М.: Высш. шк., 1983. – 284 с.
4. **Коняев А.** Финансовый контроль в дореволюционной России. – М.: Госполитиздат, 1979. – С. 19.
5. **История СССР** в 1860-1917 г. – М.: Просвещение, 1990. – С. 43-56.
6. **Історія** народного господарства Української РСР. У 3 томах, т. 2. – К.: Наук. думка, 1984. – С. 195.
7. **Міжнародне** оподаткування: Навч. пос. – К., 2003. – С. 51-52.
8. **Ведомости** Верховного Совета СССР, 1970, № 1507. – С. 3-4.
9. **Решения** партии и правительства по хозяйственным вопросам (1917-1967 гг.) Т. 4. – С. 349-351.
10. **Политическая** экономия, т. 3. – М., 1979. – С. 329-343.
11. **Народное** хозяйство СССР в 1990 г. – М.: Финансы и статистика, 1991. – С. 21-25.
12. **Закон** України Про внесення змін до Закон України "Про систему оподаткування// Голос України. – 1997. – 25 березня.

УДК 336.22:336.71

Здобувач О.Г. Сербина – Львівська КА

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ РЕГУЛЮВАННЯ ПОДАТКОВОЇ БАНКІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Визначено вплив оподаткування банківської діяльності як на саму банківську систему, такі і на економіку країни загалом. Критично розглянуто основні підходи та аргументи до оподаткування банківської діяльності в трансформаційних економіках.

Methodological Foundations of Tax Regulations of Banking Activities

The influence of taxation upon banking system itself and the whole national economy is defined. Approaches and arguments for taxation of banking activities in transitional economies are critically considered.

Державне регулювання зачіпає в тій чи іншій мірі економічні інтереси всіх суб'єктів різних сегментів ринку. Особливе місце при цьому займає ринок грошових і позичкових капіталів, який базується переважно на банківській системі. Банки є дієвим інструментом держави у реалізації його економічної політики. Водночас банки, як елемент ринкової інфраструктури, забезпечують розвиток економіки на мікрорівні. Окрім цього, грошово-банківська система є не тільки об'єктом державного податкового регулювання, а й джерелом доходів державного бюджету. Податкове регулювання грошово-кредитної банківської діяльності є також важливим і з огляду на безпеку та стабільність розвитку економічної системи: ефективно та безпечно функціонування економічної системи держави значною мірою залежить від організації роботи її грошово-банківської системи.

Вивчення вітчизняної економічної літератури з питань податкового регулювання дає змогу зробити висновок про практичну відсутність в Україні спеціалізованих наукових праць на тему державного податкового регулювання банківської діяльності. Поміж тим є ціла низка робіт, яка присвячена взаємодії НБУ і комерційних банків, які однак, тільки частково торкаються порушеного питання. Тому завдання цієї статті полягає в обґрунтуванні методологічних засад для визначення впливу оподаткування банківської діяльності як на саму банківську систему, так і на національну економіку загалом в умовах трансформаційних економік.

Для повного розкриття порушеної проблеми потрібно насамперед визначитися з понятійно-категоріальним апаратом. Так, важливими елементами методології науки є поняття, за допомогою яких вчені систематизують факти. Макс Вебер писав: "Не має сумніву в тому, що для реалізації всіх цілей, безумовно – важливо було би володіти ясними поняттями... вони могли б служити дуже цінним засобом пізнання, але тільки засобом; більше того, в цьому смислі вони цілком необхідні" [1, с. 41].

Під цим оглядом, податкове регулювання є важливою складовою частиною непрямого державного макроекономічного регулювання економіки. При дослідженні оподаткування банків важливо виявити, наскільки рух грошових потоків у банках забезпечує конкурентоспроможність і ступінь їх впливу на процес відтворення. Методологічно важливо враховувати при дослідженні податкового регулювання банків ту особливість, яка зумовлена приналежністю банків як до державних фінансів, так і до фінансів господарюючих суб'єктів. Податки як інструмент та елемент державних фінансів діють на макрорівні, тобто діють у нашому випадку на банківську систему. З іншого боку, податки діють і на мікрорівні, тобто у нашому випадку впливають на конкретні комерційні банки. У цьому зв'язку специфіка регулятивного впливу податків на економіку і банківництво полягає в тому, що воно відбивається як на макроеконо-

міцї загальною, так і на мікроекономічній ситуації підприємств і банків. Між тим в останні роки посилюється мікроекономічна компонента податкового регулювання, що зумовлено більшою вибірковістю в оподаткуванні суб'єктів мікроекономіки. Нині важливо вміти розмежовувати макроекономічні проблеми податкового регулювання і мікроекономічні наслідки впливу податків. Однак на сьогодні ще відсутня глибока теоретична і концепційна розробка можливих наслідків від здійснення, здавалось би, логічних макроекономічних заходів на поведінку мікроекономічних суб'єктів. Не випадково, що у світовій економічній науці дослідження сукупного впливу на макро- і мікроекономіку породило визначення показників "еластичності податкових надходжень за податковою ставкою або рівнем чистих доходів і еластичністю податкової бази за податковою ставкою" [4, с. 34]. Адже саме від цих кількісних параметрів еластичності істотно залежить ступінь впливу оподаткування на поведінку та фінансові результати підприємств та установ і макроекономічну ситуацію у державі.

Таким чином, аналіз взаємозв'язків між поняттями "банківська діяльність" і "податкове регулювання" дає змогу виявити як податкове регулювання вирішує певні макроекономічні завдання і які можливі наслідки цих рішень для діяльності комерційних банків – структурних одиниць мікроекономіки.

Аналіз оподаткування банків з макроекономічних позицій можна розглядати як спосіб забезпечення стабільності банківської системи. Саме цей рівень аналізу має за мету виявлення істотних зв'язків між станом і перспективою розвитку банківництва, з одного боку, і системою його оподаткування. Для досягнення цієї мети необхідно виконати такі завдання:

- визначити рівень координації податкової політики уряду і грошової політики НБУ;
- виявити особливості оподаткування банків порівняно з іншими секторами і галузями економіки;
- встановити механізми та методи мотиваційних впливів чинної системи оподаткування банків. Йдеться, наприклад, про вплив податків на банківську інвестиційну діяльність, на банківську кредитну діяльність тощо;
- обчислити показники податкового навантаження банків;
- дослідити обсяг і структуру податкових платежів банків до бюджету і оцінити виконання банками своїх податкових зобов'язань перед державою і суспільством;
- проаналізувати вплив податків на стійкість банківського сектора.

Для вітчизняного банківництва даний аналіз є важливим з двох головних причин:

- недостатньою науковою розробкою та обґрунтуванням податкового механізму регулювання банківської діяльності;
- зростаючою роллю комерційних банківських установ у ринковому реформуванні та розвитку економіки.

Які ж причини наукової нерозробленості питань податкового регулювання банківництва в Україні?

По-перше, банківська інформація і статистика є недостатніми для глибокого аналізу оподаткування банків та його ефективності.

По-друге, серед методів державного регулювання банків пріоритетним було і залишається грошово-кредитне регулювання, а не податкове. Адже банки – це фабрики з виробництва кредитів.

По-третє, регулювання банківської діяльності повинно здійснюватися в рамках самої банківської системи за активної участі НБУ, в руках якого немає традиційних податкових методів впливу.

Водночас зниження доходності і стійкості банківської системи, деяке погіршення фінансового стану банків, зменшення банківських податкових надходжень до державного бюджету підвищують актуальність дослідження податкових методів регулювання банківської діяльності. Перед оподаткуванням банків ставиться завдання забезпечити сприятливі макроекономічні умови для функціонування кредитно-банківської системи і перетворення її в активний фінансовий інструмент інвестиційного процесу.

Не можна не помітити, що в Україні в останні 3-5 років взаємодія податкової і банківської систем активно висвітлюється в економічній періодиці і публіцистиці, у виступах офіційних державних посадових осіб (Кирєєв, Тимошенко, Пинзеник). В економічній літературі розглядаються та обґрунтовуються 2 підходи щодо оцінки рівня оподаткування банків.

За першим підходом рівень оподаткування банків є недостатній і тому податкове навантаження необхідно посилити [5, с. 138, 275; 6, с. 193; 7, с. 118-119]. При цьому виділяються такі головні аргументи [4, с. 46-47]:

- банківська діяльність є посередницькою і тому належить до невиробничої діяльності. Ця діяльність пов'язана не з виробництвом і первинним розподілом, а тільки з перерозподілом національного доходу. Не важко встановити, що дана аргументація має свої витоки у класичній політекономії (Адам Сміт) і критичній політекономії (Карл Маркс). Адже саме А. Сміт і К. Маркс вважали працю банкіра непродуктивною, а з цього випливало, що банківництво є вторинним щодо сфери матеріального виробництва, і, окрім цього, не бере участі у створенні реального ВВП. Все це виправдовувало підвищення податків на банки з метою розвитку реального виробництва, а не другорядного банківського сектора. Однак даний аргумент ще не доводить необхідності підвищення оподаткування банків порівняно з підприємствами сфери матеріального виробництва;
- відносно занижений порівняно із створеним ВВП рівень оподаткування банківського сектора. Інакше кажучи, підвищення ставки податку на прибуток забезпечує дотримання принципу рівномірності або справедливості оподаткування, який вимагає сумірності обкладання за платоспроможністю платників податків. Справді у низці постсоціалістичних країн частка банківських податкових надходжень до державного бюджету є у 2-3 рази меншою від частки банків у створенні ВВП. Між тим ще досі немає обґрунтованої методики розрахунку внеску банківського сектора у ВВП і тому наведені вище кількісні показники ще не є кінцевим доказом для збільшення оподаткування банків;
- відносно висока у сфері обігу (до якої належать банківські установи) швидкість обігу капіталу, що дає змогу за класичною політекономічною теорією при тій самій величині капіталу (порівняно зі сферою матеріального виробництва) отримувати вищий прибуток. По-своєму вищий прибуток у сфері обігу визначає тут і вищу норму прибутку, ніж у сфері матеріального виробництва. Відносно вищий рівень норми прибутку у сфері обігу і банківській сфері, зокрема, зумовлений низькими показниками вартості основного капіталу порівняно з промислово-виробничою сферою. Окрім цього, ринок посередницьких, в тому числі банківських послуг, у перехідних до ринку економіках є ненасиченим, що природно підвищує попит і ціну на банківські послуги.

Однак, з іншого боку, дослідження обіговості банківських засобів в Україні ще по суті не проводились і тому коефіцієнти обіговості, закріплення середньої тривалості одного обігу у днях у банківському секторі загалом не обчислені. Власне через це нині не можна порівнювати обіговість банківських засобів з обіговістю засобів в інших галузях національної економіки і робити остаточні висновки щодо їх впливу на рентабельність.

Загалом, у фінансовій практиці нині широко використовуються 2 головні показники рентабельності банків: прибуток поділений на власний капітал і прибуток поділений на активи. Перший показник є нормою прибутку на капітал і його обчислюють стосовно окремого банку. За другим показником можна обчислити рентабельність не тільки окремого банку, але й банківської системи загалом. За відомою моделлю Дюпона показник відношення прибутку до активів поділяється на дві складові, кожна з яких є окремим показником банківської прибутковості:

- 1) маржа прибутку щодо загального операційного доходу (МП);
- 2) коефіцієнт використання (обіговості) активів (ВА).

$$\text{Звідси,} \quad \frac{\text{прибуток}}{\text{активи}} = \text{МП} \times \text{ВА}.$$

Ще одним аргументом підвищення податкового навантаження на банки є приховування ними своїх прибутків і уникнення від оподаткування за допомогою різних схем та методів. Ця обставина поставила перед податковою наукою і практикою завдання розробити ефективні методи протидії махінаціям. У центрі уваги дослідників постав банківський прибуток як база оподаткування. Оскільки прибуток шляхом певних маніпуляцій – його можна відносно легко приховати (мінімізувати), то його варто замінити чистими активами банку [13, с. 197]. Ця ідея знайшла практичну реалізацію у низці країн Латинської Америки, банки яких у 1989-93 р. переведено на оподаткування активів: чистих (Болівія, Венесуела) і валових (Мексика, Аргентина, Перу, Еквадор).

За другим підходом до оподаткування банківської діяльності обґрунтовується необхідність зниження податкового навантаження банківського сектора з метою більшого залучення ресурсів банків у реальну економіку [8, с. 110; 5, с. 4; 10, с. 153; 11, с. 109].

Прихильники цього підходу вказують, що високі податки на прибуток банків знекровлюють їх, посилюють нестабільність банківської системи. За цих наслідків неприпустимо встановлювати для банків більші податкові ставки на прибуток, ніж для підприємств інших галузей та видів діяльності. Окрім цього, високий податковий тиск на банки негативно впливає на величину процентних ставок за кредит.

Дуже часто вища ставка оподаткування прибутків банків збільшує, особливо у короткостроковому періоду часу, ставку позичкового процента. Е. Васишин і Л. Маршавина у своїй монографії дійшли висновку, що "державне регулювання структури інвестиційного портфеля комерційних банків, яке здійснюється непрямим, податковим методом, негативно відображається на інвестиційній стратегії банків, посилюючи ізоляцію фінансового сектора від реального і відірваність банківського капіталу від виробничого, поглиблюючи розрив у русі грошових, фінансових і матеріальних потоків" [4, с. 52].

Зумовлено це тим, що в умовах високої частки податкових вилучень з прибутку підприємств не можуть забезпечити окупність кредитів у потрібні строки, а збільшення під впливом податків ставки позичкового процента ще більше зменшує їх платоспроможний попит на кредит. Потрібно враховувати ще й те, що податки впливають не тільки на попит на кредит, але й на пропозицію позичкового капіталу. Адже важкий податковий прес негативно впливає на обсяги кредитних ресурсів банків. Все це у підсумку істотно знижує роль та значення позичкового капіталу та й самих банків у процесах розширеного відтворення економіки як на макро- так і на мікрорівнях.

До важливих методологічних питань можна зачислити визначення ефективності податкового регулювання банківської діяльності. Вважаємо, що ефективність податкового регулювання можна визначити співвідношенням ефекту доходу (як результат впливу на попит) і ефекту заміщення (як результат впливу на пропозицію).

Зазначимо, що у банківництві ознаками податків володіють величини обов'язкового резервування. Для резервних вимог характерний податковий ефект, який означає зниження під впливом обов'язкового резервування прибутку банку. Дж. Сінкі подібне зниження прибутку банку називає "неявним податком" [12, с. 432]. На нашу думку, резервні вимоги центрального банку є непрямим податком, який сплачують банки.

Отже, розглянуті вище методологічні засади податкового регулювання банківської діяльності (кредитної та інвестиційної) при всіх їх перевагах і недоліках можуть служити своєрідними теоретичними орієнтирами для подальшого дослідження суті, структури податкового механізму регулювання банківської діяльності, а також особливостей і проблем та напрямків його вдосконалення в Україні. Саме це і може виступити предметом подальших досліджень у даному напрямку.

Література

1. Вебер Макс. Исследование по методологии науки. – М.: ИНИОН, 1980.
2. Кириченко О.В. та ін. Банківський менеджмент: Навч. пос./ О. Кириченко, І. Біленко, А. Ятченко. – К.: Основи, 1999. – 671 с.
3. Закон України "Про банки і банківську діяльність" від 07.12.2000 р. – Цитовано з <www.rada.gov.ua>.
4. Василенко Э.Н., Маршавина Л.Я. Механизм регулирования деятельности коммерческих банков в России на макро- и микроуровне. – М.: ОАО "Изд-во "Экономика", 1999. – 271 с.
5. Лыкова Л.Н. Бюджетно-налоговые механизмы в становление рынка: Дисс. ... д-ра экон. наук. – М., 1993.
6. Любенова Т.В. Принципы и методы налогового регулирования структуры общественного производства: Дисс. ... канд. экон. наук. – М., 1995.
7. Пинская М.Р. Налогообложение субъектов предпринимательства в Российской Федерации: Дисс. ... канд. экон. наук. – М., 1996.
8. Аманжаев А.А. Роль государства при переходе к рыночной экономике и ее особенности в финансово-кредитной сфере: Дисс. ... канд. экон. наук. – М., 1996.
9. Морозова Н.И. Маркетинг новых банковских продуктов: Дисс. ... канд. экон. наук. – М., 1996.
10. Богданова О.М. Коммерческие банки России: формирование условий устойчивого развития: Дисс. ... канд. экон. наук. – М., 1997.
11. Соколова Е.М. Активизация кредитных отношений коммерческих банков с промышленными предприятиями: Дисс. ... канд. экон. наук. – Ростов-на-Дону, 1997.
12. Синки Дж. Управление финансами в коммерческих банках: Пер. с англ. – М., 1994.
13. Делягин М.Г. Экономика неплатежей: как и почему мы будем жить завтра. – М., 1997.
14. Реверчук С.К. Вічна опора наукового дослідження/ Львівська газета, 2005, № 25. – С. 6.